

Krčmová, Marie

Sociolingvistický pohled na zvukovou stránku ruštiny

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1974-1975, vol. 23-24, iss. A22-23, pp. 259-260

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100533>

Access Date: 17. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

však nechce soustavnou fonetiku suplovat, a proto je tu výklad velmi skromný. To souvisí i s tím, že kniha je určena pro studenty, až sekundárně pro další zájemce, a předpokládá se, že fonetické poznatky načerpají z jiných samostatných výkladů. Význam pro ruského studenta i pro cizince má nově připojený oddíl věnovaný vztahu mezi ruskou ortepií a ortografií. Mimo jiné se tu v souborné detailní tabulce uvádějí pravidla zvukové realizace jednotlivých grafémů, v další tabulce pak pravidla ortografického záznamu jednotlivých hlásek. Tato část, jež má charakter jazykové příručky, může uživateli alespoň zčásti nahradit příruční slovník *Russkoje literaturnoje proiznošenie i udarenije* (1959), který je pro mladší generaci zájemců těžko dostupný. Podobné služby prokáže i obsáhlejší rejstřík slov s výslovnostními zvláštnostmi, jenž je ke knize připojen.

Jako v dřívějších vydáních nenajdeme ani zde obecné poučení o ruském přízvuku (poznáváme jen jednotlivé typy redukce). Přízvuk není jevem podléhající ortopepické normě a potud je tedy autorův přístup oprávněný. Cizinec, pro něhož jsou otázky ruského přízvukování důležité, to však pociťuje jako nedostatek. Do knihy nejsou pojaty ani výklady o zvukové organizaci vyšších celků (kromě údajů o změnách na švu slov). I v tomto vydání najdeme bohužel jen málo odkazů na další odbornou literaturu.

Avanesovova práce je vydána moderně: část nákladu je doplněna zvukovou přílohou, souborem desek s vzorovou realizací cvičných textů a brožurkou, v níž jsou texty publikovány. Tím se celek stává velmi plastickým. Metodicky je ovšem sporné uvádění realizací izolovaných ruských vokálů. Je také škoda, že souvislé ukázky na deskách neobsahují alespoň některé z textů, jejichž pečlivou transkripci v knize máme. Přes tyto výhrady je doplnění knihy o výslovnosti zvukovým materiálem počínem velmi správným a je škoda, že se podobný způsob vydávání zatím neujal i u nás.

Marie Krčmová

Sociolingvistický pohled na zvukovou stránku ruštiny

Sovětská lingvistika v posledních letech obrací mj. pozornost i na otázky změn systému spisovného jazyka, jež nastaly v souvislosti s přestavbou společnosti po VRSR. Součástí tohoto pohledu je i sociolingvistický přístup k poznávání a hodnocení změn spisovné výslovnosti a proměn fonologické soustavy ruštiny. Výsledky těchto zkoumání byly uloženy z části už v práci M. V. Panova, *Russkaja fonetika* (Moskva 1967), dle pojetém netradičně a inklinujícím k pohledu fonologickému, zejména jim však byly v poslední době věnovány dva sborníky studií: *Fonetika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka* (Moskva 1968) a *Razvitije fonetiki sovremennogo ruskogo jazyka* (Moskva 1971 — jde o druhý svazek s tímto názvem, první vyšel v roce 1966).

Knih *Fonetika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka* je prvním svazkem cyklu prací *Russkij jazyk i sovetskoe obščestvo*. Obsahuje výklad o vývoji zvukové stránky současné ruštiny. Ukazuje vývoj vedoucí ke stále větší složitosti systému konsonantů, čímž se posiluje míra informace, již podávají, a oprošťování systému vokálů. Autoři G. A. Barinova, M. J. Glovinskaja, S. M. Kuz'mina a redaktor M. V. Panov se pokoušejí o nástin vývoje výslovnosti od 18. století a uvádějí množství kvantitativních údajů o užívání různých hlásek, a to včetně pohledu generačního, sociálního a geografického. Pozornosti se dostalo i podsystemu slov přejatých. Výklad je veden z pozice fonetických, autoři se však záměrně opírají i o fonologické výklady, zejména tam, kde jde o požití vztahu mezi jednotlivými zvuky a o možnosti jejich dalšího vývoje. Samostatnou část knihy tvoří pak oddíl *Narodnyje govory* věnovaný lexikální i fonetické stránce lidových nářečí. I tu jde o poznání současného stavu.

Sborník studií *Razvitije fonetiki sovremennogo ruskogo jazyka* se zaměřuje na problémy synchronní, spojené s vymezením dnešní normy výslovnosti spisovného jazyka, a na poznání živých procesů v ní probíhajících. Jde tu o pohled na jednotlivé fonetické podsystemy. Po úvodní stati zesulého V. I. Sidorova o moskevské fonologické škole tu najdeme dvě práce věnované málo zpracovaným problémům současné výslovnosti. Pozornosti si zaslouží zejména objevná studie Ž. V. Ganievové o výslovnosti moskevských pracujících. Třetí část knihy tvoří studie o periferních oblastech zvukové normy; M. J. Glovinskaja píše o fonetice slov přejatých, G. A. Barinová o fonetice běžně mluveného jazyka a G. N. Ivanovová-Luk'janovová o výslovnosti specifice uměleckých textů. Čtvrtá část práce obsahuje stati o suprasegmentálních jednotkách: dvě kolektivní práce o intonaci, studii R. F. Paufošimové a D. A. Agaronova o jevech sandhiových, práci G. V. Ivanovové-Luk'janovové o přízvuku a A. A. Reformatského příspěvek o slabičných konsonantech v ruštině. Velmi aktuální otázce operativnosti a ikoničnosti ve zvukovém plánu jazyka je věnována stať A. P. Žuravleva a J. M. Orlova. Následující část práce tvoří poznámky o jednotlivých výslovnostních jevech, jež nebylo možno

zařadit do studie souvisejší. Autoři všechny své poznatky bohatě dokládají rozbořem výslovnosti různých generačních i sociálních vrstev sovětského obyvatelstva a své závěry opírají i o hodnocení kvantitativní.

Z uvedených prací poznáváme, že výslovnostní norma spisovné ruštiny se díky demokratizaci spisovného jazyka dostala do značného pohybu, jenž vede na jedné straně ke sblížení jazyka mluveného s jazykem psaným, na druhé straně ke stále výraznějšímu posilování role konsonantů (včetně přibývání konsonantických fonémů — vznik měkkých *k', g', ch',* měkkých *ž', š'*) a ubývání měrných informací, již přinášejí vokály (výrazná redukce vokálů, při níž se různé fonémy realizují stejnou hláskou). K poznání tohoto procesu nedostačují jen metody tradiční — poslech výslovnosti vybraných jedinců, doplněný někdy experimentem, neboť nedávají možnost sledovat větší kolekтивы a jsou náročné na zpracování. Za těchto okolností se sovětští lingvisté uchýlili k metodě méně obvyklé, ke sledování a poznávání výslovnosti pomocí dotazníku, který je jednotlivými informátory vyplňován. Tuto metodu osvětluje závěrečný oddíl knihy *Razvitiije fonetiki*, autoři M. V. Pano-ov, G. A. Barinová, N. E. Il'inová a S. M. Kuz'minová tu mluví o tom, jak byl dotazník sestavován a kódován, i o tom, jak se ověřovala hodnověrnost získaných údajů. Vzhledem k tomu, že jde o metodu, jež by mohla být aplikována i jinde, věnneme si těchto výkladů blíže:

Vlastní dotazník obsahoval otázky na ty případy, kde existuje ve výslovnosti kolísání. Vzhledem k tomu, že dotazník měli vyplňovat i zcela neškolení mluvčí, byly dotazy formulovány co nejjednoznačněji a tak, aby měl mluvčí možnost výběru z možných záznamů výslovnosti. Základní částí dotazníku byla předeslána část týkající se osobnosti informátora, kde se sledovaly ty momenty jeho života, jež by mohly mít na výslovnost vliv (věk, sociální postavení, vzdělání i místo, kde je nabyt, místo narození, místo, kde prožil dětství, i místa, kde po delší dobu žil, sociální postavení rodičů a jejich rodiště, kontakt informátora s mluveným spisovným jazykem).

Před přípravou dotazníku bylo třeba vyřešit základní otázku: je možné, aby uživatel hodnotil a poznával správně svou výslovnost, nebude poplatný psané podobě slova? K odstranění tohoto nebezpečí byly do dotazníku zavedeny ověřovací otázky na výslovnost slov, u nichž je grafika jiná než výslovnost, ale jež nevykazují kolísání (např. *kost'* — (*kost*)). Kromě toho se pravdivost ověřovala také zvláštní skladbou otázek a celkovým rozsahem celého dotazníku, jenž byl mimořádný (768 položek). Výsledek práce, dotazníky vyplněné informátory různých věkových a sociálních skupin (s vyloučením mluvcůh dialektických), se pak kódovaly pro strojové zpracování. Důležitější než technické otázky zpracování jsou však problémy hodnověrnosti získaného materiálu. Byla ověřována u skupiny dvou set studentů filologie, jejichž přednes vět obsahující slova z dotazníku byl zaznamenán a podroben pečlivému rozboru. Stejná skupina studentů vyplnila i dotazníky, takže bylo možno u tohoto rozsáhlého vzorku rozdíly mezi skutečnou výslovností a představou o ní dobře sledovat. Rozdíly pramenily někdy z ne zcela totožného hodnocení méně vyhraněné realizace mluvčím a posluchačem, záleželo však i na frekvenci obou variant a na tom, do jaké míry jsou výrazně odlišné. Projevil se i jistý vliv pravopisu. Vcelku se však v obou materiálech zachovávaly obdobné proporce a v podstatě stejné relativní pořadí jednotlivých typů výslovnosti. Přesnost dotazníkového materiálu je dána především samým jazykem. U variant, jež nejsou vázány pozičně, byly rozdíly obou souborů minimální (i necelá 4%), u variant pozičně vázaných se rozdíly podstatně zvětšují. S vědomím těchto rozdíly je třeba k materiálu přistupovat.

Celkově se dotazníková metoda ukázala i pro sledování výslovnosti jako výhodná; umožnila poznat výslovnost většího počtu osob v různých lokalitách při zachování poměrně jednotné stylové roviny, a to i u mluvčích, kteří se jinak vyjadřují spisovným jazykem jen sporadicky, a při vhodném prověření výsledků lze takto získané poznatky pokládat za objektivní. Rozbory těchto materiálů jsou reprezentativní a přesvědčující. Počin sovětských lingvistů obrátit pozornost na současné jazykové dění ve zvukovém plánu jazyka a aplikovat na tuto oblast sociolingvistický pohled spolu s netradiční metodou je třeba jen přivítat.

Marie Krčmová

Robert Martin—Éveline Martin: Guide bibliographique de linguistique française, Paris, Klincksieck, 1973, 186 p.

Cet ouvrage est une excellente bibliographie sélective destinée à l'usage des jeunes linguistes. Il en faut apprécier le choix bien prémédité des œuvres cités ainsi que les brèves analyses critiques, très instructives et pertinentes qui suivent les dates bibliographiques complètes. Nous trouvons également utiles des indications codées qui portent sur la nature de l'ouvrage (manuel, étude, ouvrage de consultation), sur son utilité, et sur son importance.

Pour montrer la richesse des informations offertes au lecteur, citons la division de l'ouvrage: